

**Vélemény Karsai László: „Szálasi Ferenc. Politikai életrajz„ című doktori
disszertációjáról.**

Tisztelt Bíráló Bizottság!

Előre szeretném bocsátani, hogy Karsai László doktori értekezését a több mint másfél évtizedes kutatómunka eredményeit összegző, jól sikerült, színvonalas alkotásnak tartom, amely a védéshez szükséges formai és tartalmi követelményeknek messzemenően megfelel. A magyarországi szélsőjobboldali, nyilas, nemzetiszocialista mozgalmakról, pártokról és vezetőikről, s a holokausztról könyvtárnyi cikk, tanulmány, forráskiadvány és könyv jelent meg. Szálasiról is sokat írtak, de életpályáját eddig monografikus ígénnyel senki nem dolgozta fel, ezért a disszertáció hiánypótlónak tekinthető.

A doktori dolgozat forrásbázisa irigylésre méltó. A jelölt átnézte a hazai levéltárakban, a Magyar Országos Levéltárban, a Budapest Főváros Levéltárában és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, valamint a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött, témájával összefüggő iratanyagot. Kutatott Washingtonban, Izraelben, Svájcban és Olaszországban. Számos új forrást tárt fel és tett közzé, többet más történész kollégákkal együttműködve. Alaposan ismeri a Horthy-korszakra és a szélsőjobboldali mozgalmakra vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalmat. Érdeme van abban többek között, hogy olyan fontos dokumentumok, mint dr. Bakody Aurél lipótmezei főorvosnak Szálasi elmeállapotáról készített feljegyzése, vagy a nyilas vezér 1942-1943-ban kézzel írott naplójának egy része hozzáfélhetővé vált a hazai kutatók és a közvélemény számára. A forráskezelését messzemenően szakszerűnek tartom, a több mint 1600 lábjegyzet magáért beszél. A dolgozat stílusa tárgyyszerű, fogalmi apparátusa a tudományos keretek között marad.

Bár Karsai László csak a dolgozat végén ismerteti a Szálasit megvizsgáló pszichiáterek véleményét, de az a benyomásom, hogy az általuk kifejtettek kezdettől fogva befolyásolták a témafelfogását és a Szálasi-jelenség interpretálását. Egyetértek a jelölttel abban, hogy elfogadja, Szálasi orvosi értelemben valószínűleg nem tekinthető betegnek, de pszichopata volt, paranoid vonásokkal. Karsai ugyanakkor rámutat a szélsőjobboldali politikus más személyiségjegyeire is, így többek között mély vallásosságára, hatalomvágyára, a vezető szerephez való görcsös ragaszkodására, rendíthetetlen küldetés tudatára, a realitás érzék s a józan ítélőképesség hiányára, továbbá általános műveltségének felületességére. Joggal hívja fel a figyelmet arra, hogy katonai neveltetése – mind magánéletében és mind közéleti tevékenységében – élete végéig befolyásolta Szálasi gondolkodását és magatartását. Egyebek mellett feltehetően erre vezethető vissza jó szervezőképessége, mániákus rendszeretete és pontossága, s a munkatársak, pártalkalmazottak, sőt a képviselők állandó ellenőrzése. Kevésbé ismert, hogy rossz szónok volt. Meglepőnek találtam a jelöltnek azt a megjegyzését,

hogy Szálasi halomra jutása után vált agresszívvá, korábban a politikusokra oly jellemző tulajdonságot nála alig lehetett tapasztalni.

A disszertáció fontos részét képezi Szálasi eszmerendszerének rekonstruálása, elemzése és bírálata, amit alapjában véve jónak tartok. A Hungarizmus a „nemzetvezető” saját találmánya, noha számos forrásból merített, mindenekelőtt a korabeli európai szélsőjobboldali vezetők és ideológusok megnyilatkozásaiból. Elsősorban Mussolini hatott rá, valószínűleg azért is, mert az olasz fasizmust tartotta mintának és nem a német nemzetiszocializmust. A nyilas vezér szerint a Hungarizmus a három szellemi áramlat, a kereszténység, a nacionalizmus és szocializmus „összekovácsolódása”, de nemcsak ideológia, hanem mozgalom, sőt bizonyos értelemben politikai rendszer is. A szerző bizonyítottan látja Szálasi beismerését a tekintetben, hogy a Hungarizmus igazából kidolgozatlan ideológia maradt. Magam is úgy vélem, hogy amit a Hungarista Birodalom megteremtéséről, a pártról, az állami berendezkedésről, a gazdaságpolitikáról, a külpolitikáról kifejt az a politikai analfabetizmus körébe tartozik. Nem meglepő, hogy gazdasági tervei is megalapozatlanok voltak, hiszen közgazdasági ismeretek hiányában nem értett a gazdasághoz. Ultranacionalista elfogultságára mi sem jellemzőbb mint az, hogy a német nemzetiszocializmushoz és az olasz fasizmushoz képest a magyar hungarizmust magasabb rendűnek tartotta.

A két háború közötti magyar szélsőjobboldal társadalmi bázisáról történészek között hosszú idő óta hol nyílt, hol latens vita zajlik. Emiatt érdekesnek tartom, hogy Karsai László disszertációjában közre adja annak az általa vezetett kutatásnak az eredményét, ami a MOL-ban őrzött nyilas párttagsági nyilvántartó kartonok, belépési nyilatkozatok számítógépes feldolgozásán alapul. A fennmaradt 23 ezer kartonból 2 ezer feldolgozásából a Nyilaskeresztes Párt tagjainak földrajzi megoszlásáról, iskolázottságáról, életkori és foglalkozási megoszlásáról lehet következtetéseket levonni. A grafikonokról egyebek között azt lehet leolvasni, hogy a nyilas párttagok zömmel Budapesten és Pest megyében éltek, a 17 - 20, illetve 26-35 évesek közé sorolhatók, döntő többségükben 6 elemi végeztek, betanított és segédmunkások, szakmunkások, valamint földdel rendelkező, gazdálkodó parasztok, továbbá háztartásbeliek voltak. Ezek az adatok, amint erre Karsai László is utal, valószínűleg a mintavétel hibái miatt torzítanak, és egymásnak ellentmondanak. Egyetértek kollégámmal abban hogy, az egykori nyilas párttagok nyilvántartásának feldolgozását, jobb és bővebb mintavétellel, árnyaltabb foglalkozási kategóriák használatával, a választási adatokkal való összevetéssel és egyéb levéltári források kiegészítésével érdemes lenne folytatni, abban a reményben, hogy ily módon a szélsőjobboldali formáció társadalmi hátteréről a korábbinál megbízhatóbb információkhoz lehet majd jutni.

Karsai László doktori értekezetésnek egyik alaptétele, amelynek bizonyítására többször is visszatér az az, hogy a német kormány és pártkörök 1944 tavaszáig nem álltak közvetlen kapcsolatban Szálasival és szűkebb környezetének tagjaival, s a náci Németország közvetlenül nem finanszírozta a magyar nyilaskeresztes mozgalmat, Szálasi nem kért és nem kapott pénzügyi támogatást Berlinből. Karsai szerint a Nyilaskeresztes Párt önmagát finanszírozta a tagdíjakból. Az a szakirodalomból eddig is ismert volt, s a jelölt maga is utal rá, hogy Szálasi nem élvezte Hitler és a náci politikai elit bizalmát. A németeknek rossz véleményük volt róla, nem tartották egy országot kormányozni képes politikusnak, ők másokkal ápoltak jó viszonyt, így Baky Lászlóval, Hubay Kálmánnal, Pálffy Fidél gróffal,

Ruszkay Jenő nyugalmazott altábornaggyal és másokkal. Német részről többek között kifogásolták, hogy a kérésük ellenére a nyilasok a magyarországi német nemzetiségi körében is szervezkedtek, s korlátozni igyekeznek a németbarát Volksbund térnyerését. Nehezen tételezem fel, hogy burkolt formában, például a német náci párt bécsi, vagy a nyilas pártalakulat bécsi és berlini szervezetén, vagy más csatornákon keresztül ne jutott volna akár pénzügyi akár egyéb támogatás (pl. röplapok elkészíttetése) az Andrássy út 60-ba. Feltételezem, hogy az Abwehr és a Magyarországon működő német vállalatok egy része is segítette a nyilasokat.

Karsai László az elmúlt években Szálasi zsidósággal kapcsolatos nézeteiről és un. zsidópolitikájáról már több, élénk érdeklődést és vitát kiváltó tanulmányt tett közzé. Benyomásom szerint a disszertáció érintett fejezetei részleteiben igen, de a jelölt koncepcióját tekintve lényegesen nem változtak. Felfogásának lényege: a nyilas pártvezér megszállottan gyűlölte a zsidókat, száműzni akarta őket Magyarországról, fizikai megsemmisítésüket azonban nem helyezte, de elnézte. A német megszállás idején bírálta a Sztójay-kormány zsidóellenes rendeleteit, a zsidó vagyonok elkobzását, sőt helytelenítette a zsidóság tömeges deportálását is. A jelölt szerint Szálasi zsidópolitikája 1944. október 15 után több „nagyságrenddel” jobb volt, mint Sztójayé, amit túlzásnak tartok. Szálasi eleinte vonakodott átadni a munkaszolgálatos századokat a németeknek, de végül is hozzájárult kiszállításukhoz. Leállította, majd engedélyt adott a halálmenetek újraindításához. Megszervezte az un. nagy és a nemzetközi gettót, ahol mintegy 100 ezer ember élte túl a nyilas rémuralmat és a front átvonulását. Ugyanakkor a nyilas kormány az általa ellenőrzött területeken nem tudott rendet tartani, nem akadályozta meg a nyilas pártszolgálatosok garázdálkodását, ártatlan emberek, főként zsidók kivégzését, a rablásokat, az ország vagyonának széthordását. Karsainak a tézisekben megfogalmazott véleményét, miszerint 1945-ben a népbíróági tárgyaláson a két gettó megszervezését nem vádként, hanem „védelmére lehetett volna felhozni.” – nem osztom. Nem tagadva, hogy az életmentés mindent felülír, de Szálasi nem emberbaráti szempontok vezették, hanem saját karrierizmusa, az, hogy „jó tetteit” a győztes szövetséges hatalmak majd honorálják, s megtarthatja a kormányfői posztot. A háborús bűnösök felelősségre vonását nemzetközi egyezmények írták elő, s a szovjet vezetéssel működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság ragaszkodott azok végrehajtásához. A munkáspárti sajtó és a közvélemény demokratikus része, s az országban uralkodó hangulat is arra ösztönözte a népbíróságokat, hogy szigorú ítéleteket hozzanak.

A disszertáns a tézisekben világosan megfogalmazza doktori dolgozatának az alapkérdését: „...egy olyan félművelt, primitív pszichopata, megszállott fanatikus hogyan tudta mégis a Horthy-rendszer leghatalmasabb szélsőjobboldali ellenzéki mozgalmát megszervezni?” A jelölt válasza erre nem vitatható, hiszen olyan tényekre hívja fel a figyelmet, mint a szociális demagógia, a vezérkultusz, az antiszemita propaganda, a tudatos pártépítés, a nyilas pártaktivisták szervezettsége, valamint az alsó társadalmi rétegek kiszolgáltatottsága és a szegénység, sőt az adott időszakban az új kommunikációs módszerek használata is. Ezzel együtt a jelöltnek érdemes lenne folytatnia a kutatást ebben a témakörben. A társadalmi háttér világos körvonalazása mellett gondolok olyan tényezőkre mint a politikai kultúra állapota az országban, a paraszti politika gondolkodás sajátosságai, az iskolázottság, és az előítéletek. Veres Péter írta le a háború előtt, hogy az Alföldön a

gazdagparasztok azért nem hallgattak Szálasi agitátoraira, mert falun a nyilasok a „rongyosok” közül kerültek ki.

Áttérve kritikai észrevételeimre, szerencsének tartottam volna, ha Karsai László alaposabban felvázolja Szálasi és a nyilas mozgalom belpolitikai hátterét, a pártviszonyok alakulását, s részletezni a kormánypárt és az ellenzék, valamint a szélsőjobboldal közötti pártpolitikai küzdelmek egyes fordulóit. A Független Kisgazdapárt esetében például nyomon lehet követni, hogy a szélsőjobboldal megerősödése a 30-as évek második felében milyen jelentős mértékben befolyásolta a párt gyakorlati politikáját. Indokoltnak tartottam volna azt is, ha a jelölt kitér a nemzetiszocialista mozgalmak korai szakaszára (1928-1932), egyrészt azért, mert a Nyilaskeresztes Párt vezető garnitúrájának tagjai közül többen ekkor kezdik politikai pályafutásukat, másrészt azért, mert Szálasi politika iránti érdeklődése ez idő tájt kezdődött. A nyilas vezetők életrajzi adatai ismertek, de a disszertációban előforduló kisebb figurákról kevesebb szó esik. Budaváry László például, aki 1939 augusztusában – igaz csak néhány hónapra – csatlakozott a Nyilaskeresztes Párthoz, a 20-s években az egyik hírhedt antiszemita uszító volt, majd csatlakozott a Gömbös Gyula vezette Fajvédő Párthoz, s az évtized végén ő szervezte meg az első náci típusú protopártot, a Magyar Nemzeti Pártot. Nevéhez fűződik az első önkéntes fasiszta rohamcsapat létrehozása, amelynek tagjait ingük színéről „kékingeseknek” nevezték el. A szervezetet a Belügyminisztérium 1932-ben betiltotta. Temesváry László, aki a nyilas hatalomátvétel után a Magyar Nemzeti Bank elnöke lett, a 20-as években szintén tagja volt a Fajvédő Pártnak, majd annak felbomlása után az (Országos) Nemzeti Párt néven egy mini pártot hozott létre, amely Hitlert és német náci párt programját népszerűsítette. (Mindkét szervezetet a rendőrség „Hitler párt”-ként tartotta nyilván.) Csoór Lajos újságíró, aki a 30-as évek közepén egy ideig kapcsolatban állt Szálasival, a 20-as években az agrárdemokrata Nagyatádi Szabó István híve volt. 1927-ben majd 1929-ben kísérletet tett a régi, önálló Nagyatádi-párt feltámasztására, mérsékelten ellenzéki, a Bethlen-kormányhoz lojális alapon. Csoór az 1931. évi választásokon nem jutott be a parlamentbe. Hamarosan feladta agrárdemokrata nézeteit és a szélsőjobb felé fordult. 1935-ben, majd 1939-ben a Népakarat Pártja tipikusan jobboldali programjával sikerült mandátumot szereznie.

A disszertációban említés történik a Magyar Nemzeti Szocialista Pártról, amelyet néhány történész kolléga – tévesen – az első nemzetiszocialista pártformációként tart számon. A szervezet 1929. május 23-án alakult meg, s nem 1928-ban, amint az a dolgozatban szerepel. Elnöke Szász Béla író, történész lett, aki a négy évvel korábban alakult Bartha Miklós Társaság alapító elnöke is volt. Az ifjúsági egyesületet mind jobboldali mind baloldali beállítottságú, sőt marxizmussal rokonszenvező fiatalokat tömörített, igaztalan antiszemita szerveznek minősíteni. A BMT baloldali fiataljai radikális földreformot, s a nagybirtokrendszer felszámolását követelték. A pártalapítás miatt a BMT kettészakadt. 1930. október végén Fábián Dániel, József Attila, Kodolányi Gyula és Lakatos Péter Pál költő kiléptek a BMT-ből. A Szász vezette töredék párt 1933-ban még olyan programot dolgozott ki, amely többek között a tikos választójog és a progresszív adózás bevezetését, termelészövetkezetek alakítását, az oktatás „keresztény és nemzeti alapra” való helyezését és a történeti Magyarország visszaállítását sürgette. Később szervezet a szélsőjobboldal felé sodródott, 1938 áprilisában feloszlott és beolvadt a Nemzeti Szocialista Magyar Pártba, Szálasi harmadik pártalakulatába.

Bártorkom megjegyezni, hogy noha Karsai László közismerten nagyon precíz történész, a disszertációban azonban, főként a pártokat illetően elég sok tárgyi tévedést találtam a már említetteken kívül is. Ezeket majd személyesen beszélem meg vele.

Befejezésül ismételten szeretném hangsúlyozni, hogy a doktori disszertációban felvázolt Szálaszi kép minden korábbinál realisabb, árnyaltabb és részletesebb. Karsai László dolgozatát alapmunkának tartom, amely a további kutatások során megkerülhetetlen lesz. Javaslom, hogy a bírálóbizottság vitassa meg, és ítélje oda a nagydoktori címet számára.

Budapest, 2013. november 8.

Dr. Vida István, DSc
nyugalmazott egyetemi tanár